

ПРОЛОГ **6**
Примітки та коментарі **18**

I.

ЄДНІСТЬ ЖИТТЯ І ФІЛОСОФСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ **19**
 Шляхетність буття у «сродності» **19**
 Зобов'язальність – відповідальність –
 інтелектуальна гідність **27**
 Джерела довіри **39**
Примітки та коментарі **49**

II.

ЩО Є ФІЛОСОФІЯ? –
З СОБОЮ ВМІТИ ВЕСТИ РОЗМОВУ **51**
 Історико-філософські джерела
 світоглядно-філософських ідей **51**
 Характер і зміст філософування:
 конститутивність творчості чеснот **55**
 Вибір як започаткування **67**
 Людиностверджувальність смислбуттійності **72**
 Морально-етичні виміри **80**
 Мовно-літературні чинники
 світоглядно-філософських ідей **83**
Примітки та коментарі **90**

III.

ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФУВАННЯ
У ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ **92**
 Імперативи формування «доброго розуму» **92**
 Започаткування філософування
 і навчально-виховний статус філософа **101**
 Засади морально-інтелектуального виховання молоді **111**
Примітки та коментарі **117**

IV.	
МЕТАФІЗИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ОБРАЗУ БУТТЯ	118
Національно-культурні архетипи і світоглядова культура: імплікації взаємодії	118
Єдність українських символів космо-психо-логосу	129
Онтологія вітальності самобуття людини і етнокультурного буття: конотації укоріненості	140
<i>Примітки та коментарі</i>	153
V.	
«ВДЯЧНІСТЬ – ОСЬ ВАМ ПОЧАТОК І КІНЕЦЬ МОГО ПРИРОДЖЕННЯ»	156
Історико-філософські, морально-етичні виміри завдячливості	156
Життєбуттійність вдячності	161
<i>Примітки та коментарі</i>	172
VI.	
БУТИ «В СВОЄМУ ДОМІ»: «ПІЗНАЙ СЕБЕ»	173
Себепізнання як особистісні переображення людини	173
Самобуттійність себепізнавальної рефлексії	181
Гуманістичний потенціал єдності пізнання себе людини і самосвідомості культури	190
<i>Примітки та коментарі</i>	198
VII.	
«СУЩИЙ ДЕНЬ ТІЛЬКИ НАШ ...»	199
Щодення як предмет історико-філософського дискурсу	199
Індивідуально-особистісний потенціал життєтворчості повсякдення	210
<i>Примітки та коментарі</i>	220

ПРОЛОГ

... «Вільна воля передбачає вибір; цей же — моральну здатність, що може пізнати добро, істину, досконалість, любити її й краще шукати. Звідси походить подвиг пошуку, і подвижник істини називається мудрий, а його справа — чеснота»¹ [2, 380].

Предметом антропології Г. Сковороди є *відкрита до добра та спроможна протистояти злу* людина, котра на засадах самопізнання життєздійснюється за «сродністю», завдяки чому також формується сприятлива атмосфера у суспільстві, бо ж, засвідчують філософські ідеї мислителя, кожному відкритий шлях до щастя. Так, за виразом Г. Сковороди: «Це і є бути щасливим, пізнати себе чи свою природу, взятися за своє споріднене діло і бути з ним у злагоді із загальною потребою. Така потреба — це благодійство і послуга» [2, 418]. Обстоювані Г. Сковородою ідеї позначені турботою про необхідність дотримуватись гідного й добродійного, у першу чергу вимоги збереження душевного миру, прагнути його «тримати завжди в собі». Для українського мислителя людина — епіцентр філософських пошуків, предмет його зацікавлень, адже, на його переконання, у людині, в проявах її життєздійснення, у спроможностях збагнення необхідності самостійного пошуку максимально сприятливих і прийнятних шляхів самоздійснення залежить і її доля, успішне проходження свого життєвого шляху, і оптимальне налагодження суспільного життя. Якраз тому доконечною метою кожного має бути пізнання своєї «сродності», здійснення себепізнання. Г. Сковорода проголошує: «Безперервно думай, щоб пізнати себе. І оце-то є молитва, тобто розпалювання думок твоїх до цього» [1, 217]. Доконечність для гідної людини подібного «розпалювання думок» та здійснення себепізнання, позаяк, наголошувалося українським мислителем: «Істинне щастя всередині нас» [1, 217].

Щасливим, відтак, постає і суспільство, у якому вільно розкриваються та реалізуються «споріднені» види трудової діяльності людей, як «простору» їхнього життєздійснення.

Філософсько-антропологічні проблеми Г. Сковороди порушувалися у працях таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як Г. Є. Аляєв, О. І. Абрамов, П. І. Гнатенко,

Сковороди, творчість якого – світоглядно-сенсожиттєвий засів на духовно-інтелектуальній ниві, турботливий догляд за схиждженням, утвердженням норм та істин розважливого, мудрого, гідного людини життя. Тисячолітня праця хлібороба – праця Вічна, на Вічній землі і під Вічним небом – не могла не трансформуватися для Вічності довічними життєвими цінностями. Українська нація – нація хліборобів, «нація, котра подарувала людству Сковороду»⁷: світогляд хлібороба має бути адекватною формою концептуалізації філософського знання у процесі його освоєння: збагачення внутрішнього світу особистості найбільш змістовно здійснюється на основі розвиненого філософсько-світоглядного знання, вкоріненого у національній ментальності. Г. Сковорода, зазначає Ю. Шерех, писав і переписував для «освічених поміщиків та й усього верхнього стану Слобожанщини ... свої твори. То була їхня звична мова, яка стала – поряд з біблійними та з аналогічними цитатами або в контрасті до них – основою мовної структури Сковороди»⁸. «Він вирішив спрямувати всі свої поетичні експерименти, викласти майже весь свій літературний доробок мовою, яка ввібрала в себе багато елементів мов церковнослов'янської, української, нормативної російської і дещо з латинської, грецької та інших мов сходу й заходу, але яка не ототожнювалась з жодною із них й тим самим не піддавалася під якусь чітку дефініцію. За це, як ми бачили, йому гірко дорікали у XIX і XX сторіччях»⁹.

Як форма концептуалізації філософського знання у процесі його освоєння, світогляд хлібороба – спосіб розуміння, донесення філософських істин, спосіб пробудження, формування, розвитку здібностей «мислити щось», яка, отже, не здатна абсолютно байдуже сприйняти чи розповісти «про щось». Бо чим більшою мірою зберігається означена відстань, тим «об'єктивніші», «істинніші» знання, ніж їх «критика», зазначав М. Бердяєв. Праця не за «сродністю» згубна, породжує неспокій, внутрішнє невдоволення, веде до втрати смислу життя і, природно, не спроможна приносити задоволення й радість, вона й малопродуктивна, а в цілому – «образлива для близьких та рідних і шкідлива для суспільства». А відтак – мислитель і звертається з питаннями: ... «Тепер подумайте, друзі мої, і скажіть, у чому найнагальніша потреба? Що найкраще й найбажаніше? Що може зробити вас

щасливими? Міркуйте завчасно, вийдіть із числа безпутніх подо-
рожніх, які і самі не можуть сказати, куди і навіщо йдуть! Життя
наше — дорога, а вихід до щастя не коротенький ...» [1, 338].

Світоглядowo-філософські прозріння Г. Сковороди позначені
глибоким життєбуттійнісним смислом, змістовністю й послідов-
ністю мислительних побудов. Його творчість відображає особ-
ливості світосприймання, світопереживання та світоосмис-
лення людини барокової культури. Так, він використовує мову
Біблії, як, по суті, *універсальну* мову, загальноприйнятну серед
усіх верств населення, але ж також і як форму звернення до
майбутніх читачів. Тому його мова філософії — доволі складна,
це, у певному сенсі, утруднює сприймання й розуміння суті його
ідей і концептів.

Але Г. Сковорода, з одного боку, людина і мислитель епохи
бароко, і в мовно-філософському ракурсі, так би мовити, «впи-
сується» в неї, зокрема, і з врахуванням його схильності до вико-
ристання методів антитетики та символічно-образного. Але ж,
з іншого боку, і це — головне, за актуалізованою філософською
проблематикою, способами підходів до порушених питань та
особливостями їх вирішення, він *вже* за її межами, за виразом
М. Поповича, Г. Сковорода — «вже еретик», визначивши важ-
ливіші світоглядowo-смыслежиттєві цінності української людини
наступних віків. І тому в даному аспекті апелювання до мови
Біблії, безперечно, має певне виправдання. Можливість кож-
ної людини бути щасливою, долаючи обмеженості мирського
існування, за виразом М. В. Поповича, — «центральна ідея
Сковороди, яка має еретичний характер і спрямована не тільки
проти ортодоксального тлумачення другого Пришестя, а й проти
всякого месіанізму, в тому числі й комуністичного»¹⁰. Людина
само-стійно має здобувати щастя: «Якщо щастя людське мож-
ливе, воно має бути можливе не десь і колись, а в кожную мить,
тут і тепер, ... отже, воно належить до вічних і безплотних сут-
ностей». Людина гідна довіри, вирішуючи питання «сродності»
життєздійснення, «пам'ятаючи про людину»¹¹.

Якщо культура — це створений світ життєздійснення людини
в умовах соціального буття, «простір» творчо-самотворчого
утвердження людської особистості, то це, отже, актуалізує для
кожної індивідуальності важливішу смисложиттєву проблему —

входження у світ культури із визначальною для неї духовно-моральною атмосферою як народження людини духовної. У відповідності із цими основними етапами появи людини та проходження нею свого життєвого шляху Г. Сковорода, зокрема, у діалозі «Вдячний Еродій» та інших діалогах і трактатах ставить перед батьками найвідповідальніші завдання – обов'язки – «благо народити» і «благо навчити», забезпечивши тим самим визначальну передумову – «пізнання себе» як процесу духовного утвердження людини культурної, покликаної і спроможної завдяки окультуренню душі підніматись на вищі, духовні рівні «істинно» людського життєздійснення. У проведеному дослідженні наголошується, що філософсько-антропологічні та освітньо-виховні ідеї українського мислителя внутрішньо взаємозініційовуються: антропологія Г. Сковороди – це демонстрація довіри до можливостей людини, до її спроможностей гідного життєздійснення та доконечності добродійності, як життєбуттійнісних засад.

Одним із завдань дослідження було продемонструвати, що надзвичайно високі, які, вочевидь, не вписувалися у традиційні «виміри» людини, але ж *гідні її покликання*, ідеали зманіфестує філософське вчення Г. Сковороди про мікросвіт – про людину, покликану, спираючись на Біблію, пізнавати себе, докладаючи розум, мислення й волю, визначати життєві завдання та у світлі духовних цінностей, як людина духовна, «істинна», *проходить самостійно життєвий шлях*. «Поняття довіри, гідності та милосердя створюють своєрідний каркас бачення власного життя серед інших людей. Так само це стосується взаємин з минулим, тобто взаємин із сучасниками в контексті проблеми пам'ятання»¹².

«Слава Богу! – каже Г. Сковорода – що Він все потрібне для людини зробив не важким, а все важке непотрібним». В цьому промиселі Божий, мудрість самої природи. Потрібне не важке не тому, що необхідне людині у житті дістається без особливих зусиль. Навпаки, вона створює все необхідне своєю працею, під час нелегкою. Але праця за своїм характером має відповідати природі людини, тоді вона є внутрішньою потребою людини, котра збагнула свої схильності, пізнала у собі волю Божу, бо її воля злилася з волею Божою, то й будь-що важке, як потрібне, як прояв волі Божої, не є важким. Людина й не помічає труднощів, бо захоплена працею. Аналогічні думки висловлював також

